

Na hát, Isten ujjá volt, ami tiltóan fölemelkedett előttem a múltkor, amikor elakadtam ezzel a történettel, amit kissé hebehurgyán elkezdtem. Van úgy az ember, hogy valami, ami nagyon közlelől érinti, amiben nagyon benne él, az valahogy annyira természetes neki magának, hogy amikor beszélnie kéne róla, akkor egyszerűen megzavarodik, és nem találja a helyes arányt a magánérdekű meg – amennyiben egyáltalán van olyan – a közérdekű között. Azt hiszem, hogy ez történt velem a múltkor. És részben természetes szeméremből, részben egy természetes szamárságból, diplomáciai tapintattal akartam volna beszélni valamiről, ami sokkal fontosabb annál, hogy ezt a tapintatot igényelné vagy túrné. A tapintatot már csak azért sem igényli, mert ezek a dolgok, amikről beszélni akarok, ezek nagyjából és rendszerint a maguk tényszerűségében kiolvashatók a versekből is. De hát még itt egy ennél is nagyobb dologról van szó. Igazából azután, miután elmentem innen, és valahogy nem értettem, mi futott félre a fejemben, akkor kezdtem gondolkozni azon, hogyan is van ez az egész történet. Én nem mondhatom, hogy túl korán, idestova huszonhat éves házasság után, valahogy úgy összerakódott, mondatokba foglalhatóan is valami, aminek persze nem most vagyok a tudatában vagy most tisztázódott

előttem, de olyan természetesen volt része az életemnek, hogy ez nem igényelt kommentárt.¹⁶¹ Lényegében

¹⁶¹ A kommentár az itt rögzített beszélgetés hatására mégis sikerült egy 1988-ra keltezett versben, mely aztán 1990-ben jelent meg: Orbán Ottó, A vad szelídítése, in *A kozmikus gavallér*, Budapest, Orpheusz Könyvek, 1990, 79–80.

A VAD SZELÍDÍTÉSE

Az Irodalmi Múzeumban

K. L.: Kezdjük vagy várjuk meg a kávé?

Én: Kezdjük, majd legfőljebb leállunk.

A sok fontos közül a két legfontosabb az életemben – a háború meg ő.

Nőügynek indult, ráadásul tisztességtelennek...
Volt egy jó monológom, elmondtam, bejött –
a háborús árvát domborító, férfias hősszerelmes
rendszerint megtalálta az utat
az együttérző nők orgazmusához.

Huszonöt év múlva Kaliforniában ordítottam:
„Ez itt nem az úttörő mozgalom, hogy ahol tudsz, segíts!
Itt, ha hülye vagy, leböknék az utcán!”
Abbahagytam, láttam, hogy nem hiszi.
„Már megint *anyuzik*”, mondták rá a lányai is.

Fordított Faust, melyben a szűz csábítja el a hírhedt kalandort –
előbb csak combjával öleli körül, majd az életével...
Nem mondhatnám, hogy hamar észbe kaptam;
évekig adtam elő a róla szóló, szürrealista bohózatot,
hogy folyton ébren alszik, hogy kiegészíti az abroszt,
hogy elfelejti befejezni a mondatait,
hogy a lépcsőfok mellé lép, hogy örökös veszélyben
él az ártalmatlan tárgyak között...
Azt hittem, én vagyok az oszlop, ő a füst.
A nevetséges jóhiszeműségét persze észrevettem,
de azt hittem, hogy ez csak alkati adottság,
mint gyümölcsnek az íze. Mint a részvét,
amit tévedhetetlenül megérez minden nyomorult.

arról van szó, hogy ma úgy gondolom, hogy abban, hogy olyan költő lettem, amilyen – most nem a minőségre gondolok, hanem a természetére ennek az egész versfolyamnak –, abban tulajdonképpen két döntően fontos élményköröm volt. Most nem számítva az eddig eléggé bőségesen ecsetelt irodalmi tapasztalatokat, hatásokat, csatározásokat. De emberi élményem két olyan volt, ami alapvetően meghatározta a világban való létezésemet. Az egyik természetesen a háború – erről sok szó esett, és a háborún nemcsak az ostrom heiteit értem, hanem ezt az egész nagy kört az apám halálával, a háborút követő intézettel, a csodagyerek státuszig bezárólag, vagy még azon is tovább. Szóval a világból való kivetettség élménye, ami egy vadembert formált belőlem. Egy túlélésre viszonylag jól kiképzett vadembert. Aki azonban, nem tudom ezt pontosabban

„Julika, képzeld, az történt...”
űjságolja egy női hang Amerikában,
de elakad és, brühühü, belezokog a drótkba –
a Föld túloldaláról, Budapestről.

Süllyedőfélben mind pontosabban látom magunkat.
A híres oszlopot füstként inogni –
a szívtipró lovagot vásárló kosárral...
S a téveteg lényben a vasakaratot,
hogy utódoknak minden körülmények között lenni kell –
a ráncok túllfátyla mögött az öt éves gyereklányt,
aki a hátára kötve cipelte két éves hugát,
menekülőben Aradról Déva felé,
mikor a vadászgépek legéppuskázták a konflislovakat...

Király és királynő, páros szobor, mint Henry Moore-é,
csak rozsdásabb, szögletesebb, szegényesebb:
szemük helyén az ég, lábuk helyén a sár,
s jó is, hogy nincs nyelvük, mert az csak örültségeket beszélne,
mint tavasszal a fűben a parázna szeretők.

mondani, valahogy nem volt igazán társadalomképes. Ezt itt nem politikai értelemben értem, hanem, ha régi értelmében használom a szót, akkor inkább azt mondanám, hogy társaságképes. Nem volt képes az együttélésre. Azt hiszem, többé-kevésbé érthető, hogy mit akarok mondani. Egy magának való, a talpán megálló fiatal szörnyeteg volt ez. Aki ebből a háborús kulimászból valahogy kiküzdötte magát. A másik nagy élménykör, azt kell mondanom, hogy a házasságom lett, és mindaz, ami eköré rakódott az évek során. A *Párkák* kötetben van egy vers,¹⁶² ami visszaemlékezés erre a fiatal figurára, hogy milyen volt, és ott hívom magamat fiatal vadembernek. Ezt nem úgy kell elképzelni, hogy szigetlakó bőrbe öltözve és késsel a foga között rohangál a fővárosban. Sőt, tulajdonképpen ez egy civilizált ember. Ha nem is társaság- vagy társadalomképes, ez nem nagyon látszik rajta. Árulkodó jelek persze vannak, de ő ennek nincs tudatában, és eléggé meg is hökkén akkor, amikor egyszer egy véletlen és jelentéktelen történet kapcsán valahogy ez kiderül róla. Egy tulajdonképpen teljesen közömbös társaságban egy barátom barátja, orvos viccelődik azon, hogy költő, költészet, versírás. És nekem éles a nyelvem is, meg úgy szöknek a nyelvemre a poérok, és valahogy három

¹⁶² „Magyarország, imbolygó lélekvesztő / a század ötvenes, hatvanas évein. / A fiatal vadember arca rá hasonlít, / a szegénységre, mely a remény korszóját emelgeti / a zsúfolt kocsmában, ahol a bádognult csatatek fölött / mindig frissen csapolva habzik a vér... / Költészettől beszívott suttyó, / illene rá a micisapka meg a gumicsizma is, / ahogy a világfiasan viselt tucatzakóban / tántorogva vonul a föld alá, a múltba. / Csulkladozó ordítóása: / »Szabadság, szehe-rehe-lem...«, / a magma fölsugárzó hangjaként vezet / a számítógépkorszak cirregő / drótözönén keresztül.” Orbán Ottó, *Idézzünk szellemet, megjelenik*, in *Szép nyári nap, a párkák szótlanul figyelnek*, Budapest, Magvető, 1984, 22–23.

mondattal és a szó szoros értelmében megsemmisítő gúnnyal kivégzem. Amire ő olyan tűnődve félretartja a fejét, és azt kérdezi, hogy hát mi bajom van nekem ebben a világban? Kérdezi inkább magától, hogy egy ilyen ártatlan és idétlen viccelődésre ilyen teljesen alarm-reakcióval válaszolok. Most ez nekem nagyon megmaradt a fejemben, mert ez a kérdés aztán később is fölmerült bennem. Úgyhogy az a fiatalember, akiről most beszélek, az egy voltaképpen sikeresen induló fiatal író. Könyve van, tagja a Művészeti Alapnak, a telefonkönyvbe bele van írva, hogy költő és műfordító – amin persze sokan élcélődnek, de ő azért ezt büszkén viseli. Megjelentek fordításai, szabadúszó író, Szigligetre jár alkotni – minden rendben van. Tulajdonképpen egy békés, konzolidált, egy nálánál idősebb profi íróhoz illő életformát él, mögötte nyilvánvalóan kell hogy legyen valami borzasztóan sérthető, érzékeny test- vagy lélekrész, amelyik a legkisebb sérelemre is ilyen ágyútűzzel válaszol. Ez az egyik főszereplője a jelenetnek. Még hozzá azt is kell mondanom, hogy humorérzékem, az, úgy látszik, egy velem született tulajdonság. Valami humorérzékem is kezd lenni magamhoz. Úgyhogy, ha nem is egy forró szerelem légkörében élek, nagyon tudom becsülni azt, hogy az akkori barát-nőm papájának háztartásában a bejárónő olyan almás pitét tud sütni, amelyet én még azóta se nagyon ettem, hogy a sok töltelékhez alig van tészta. Valami módon az emberi és az írói létezésem teljes tudathasadásban él, de jó egészségben él egymás mellett. Ekkoriban történik az, hogy lemegyek Szigligetre, föltehetőleg valamit fordítani. Szigligeten elég nagy társaság van. Mindenesetre nagyon színes társaság, és elég sok magányos férfi. Ahol is megjelenik egy fiatal nő, akiről

nem nagyon tudja senki, hogy kicsoda. Később kiderült, hogy azért, merthogy a műegyetemre járt, és elhúzták valamilyen nehéz vizsgáján, és miután az apja révén elintézhető volt, hogy a szigligeti alkotóháza jöjjön kipihenni a nagy csalódást, egy hétre megszökött Budapestről. Ahogy ez szokott lenni, az ebédlőasztalnál fölkapják a fejüket az emberek, mindenki elkezdi a maga formáját futni. Cini¹⁶³ egy kicsivel hangosabban viccel, Ungvári mond valami érdekes történetet, X ezt csinálja, Y azt. Egyszer csak megtelik a levegő gőzölgő elektromossággal. Én se vagyok jobb persze a többinél. Egyébként annyit tudok a hölgyről, amit az Alkotóház sofőrjétől, Árpádtól hallottam. Árpádról már egy évvel korábban kiderült, hogy egy időben feküdtünk a Nyírő-klinikán, ő valami idegbántalommal, én meg a neurológosztályon. Az is kiderült, hogy az orvosnő, akivel nekem az a drámai szerelmem volt, az kezelte őt, és ez valahogy összehozott bennünket. Úgyhogy amikor elvillan előttem – tulajdonképpen csak a fekete hajra emlékszem –, és Árpád éppen jön a postával vagy az újságokkal, késve, mint rendszerint, kérdezem tőle: ez ki? – Azt mondja erre, hogy annak a Kadosának a lánya. Utánagondolván nem mondott nekem sokat ez, a Sztálin-kantáta¹⁶⁴ jutott eszembe. És valami ilyesmi: szóval ez egy káderlány. Valami ilyesmi. Csakhogy a folyosón egy ormótlan melegítőben jött végig, amit később, már mikor összeházasodtunk, akkor ünnepélyesen kidobattam vele a szemébe. De ebédhez valami csikos pulóverben jött le, és teljesen más jelenség volt, mint aki ott a folyosón elsuhant előttem. Erre már pontosan nem

¹⁶³ Karinthy Ferenc (1921–1992) író, drámaíró, újságíró.

¹⁶⁴ *Sztálin esküje*, kantáta (Op. 41/b) Zelk Zoltán versére, 1950.

emlékszem, hogy ez hogy történt, hogy egyszer csak ott találtam magunkat, amint mélézva megyünk a móló felé a szigligeti úton, és én mesélem a nagy sikerszáromat, hányatott gyerekkoromat. Most itt az irónia nagyon is helyénvaló, mert hát ugye, hogy ez a gyerekkor mennyire rémes volt, és hogy milyen életre szóló sebeket hagyott maga után, arról bőségesen beszéltem már eddig. Csakhogy időközben, ahogy tömörödött, és valahogy összeállt történetté, az is kiderült, hogy ez egy megható történet is. Addigra már jól tudtam, miután már sokszor megtörtént, hogy nekem van egy sikeres magánszámom. Csak elkezdem mesélni az életemet, és az rendszerint azzal végződik, hogy a csontig meghatott nők kinyitják a szobaajtót, és rögtön az ágyukban folytatják velem. Ha olyanok a lakáskörülményeik, akkor még lehet, hogy reggelit is adnak, ami egy ilyen kezdő szabadúszónak nem volt egészen mindegy. Úgyhogy természetesen mesélem a hányatott gyerekkoromat, ez az egyetlen igazi mesélnivalóm. Ugyanakkor semmit nem tudok arról, akinek mesélek. Nem tudom azt, hogy ő némileg fiatalabb, mint én, de hogy azért erről az időszakról neki is megvannak a maga emlékei. Az egyik ilyen: Aradról jöttek föl Pestre, majd vissza kellett jutni, Magyarországról Romániába, vagy fordítva. Közben volt egy egy kilométeres útszakasz – ez már a háború súlyos hónapjaiban volt –, ahol felnőtt nem mehetett végig. Feleségemnek ezt úgy kellett megtenni – ez '44-ben volt, akkor ötödik életévében volt –, hogy a két évvel fiatalabb húga a hátára volt kötve, és elindították egy úton, aminek a végén valaki várt rájuk. Meg is érkeztek, de ez a kép megmaradt benne: egyedül valami erdei ösvényen megy, a hátára kötve a húgával. Úgyhogy olyan közönségem volt, aki erre

fogékony. A múlt alkalommal, amikor erről beszéltem, tettem valami célzást, hogy ez Rómeó és Júlia-történet volt. Tulajdonképpen ez igaz is, meg nem is. Csakhogy itt a különbségek is nagyon lényegesek. Őt Juliának hívják, másrészt az ő részéről ez tényleg villámcsapásszerűen történhetett. Ő egyszerűen nyakig benne volt ebben az ügyben. Én nem. Én csak egy nőügy felé tántorogtam, tulajdonképpen eléggé felelőtlenül, mert-hogy...

... ezt megszoktad.

Igen. De most itt fontos és nehéz dolgokra kell sort kerítenem, úgyhogy azért próbálnék erről maximális őszinteséggel és lehetőleg pontosan beszélni, mert itt az árnyalatoknak nagyon nagy szerepük van. Ez így volt, ahogy mondom, de azért valami vonzást én is éreztem. Felelőtlenül belemásztam egy nőügybe, és ugyanakkor, mint a ragadozó a nyomon, amikor valami után mentem, ami nem csak ez volt, de erről én nem nagyon sokat tudtam, sőt azt hiszem, nem tudtam semmit.

Most itt kell egy kis kitérőt tennem, hogy érthető legyen ez az egész. A feleségem csodálatos karakter. Ami most nem úgy értendő, hogy egy páratlan jelenség. A maga nemében az. Főképp számomra volt csodaszzerű ez a maga komplikáltságában is olyan hihetetlenül naivan egyszerű jelenség, vagy nem tudom, minek nevezzem. Ez úgy értendő, hogy egy alapvetően szorongó, félénk, kissé dekoncentrált, szórakozott nő, aki biztos, hogy ha – mint ahogy ez meg is történt vele – elmegy Amszterdamba már felnőtten, külkereskedelmi tárgyalásra, akkor megtalálja az amszterdami főutcán azt az egy kockakövet, ami két héttel azelőtt

kitörött, és akkor a magas sarkú cipőjében belelép oda, és akkor kifecamítja a bokáját. Szóval egy született Nemecek. Akiben egy Hunyadi János hadvezéri képessége lakik, amikor éppen a családi körön vagy az ő fenntartósága alá tartozó dolgok körében erre szükség van.

Ő aztán az egyetemet elvégezte?

Elvégezte.

És mérnök lett?

A diplomája szerint mérnök, mérnökként kezdett dolgozni. Aztán mérnök-közgazdász. Közgazdászként dolgozik most már huszonötödik éve. De hát a területe közgazdászként a vegyipar. Irodalomhoz ilyen szakma szerint soha nem volt köze.

Zenéhez se?

Hát ahhoz volt, mert tanult zongorázni meg csellózni, aztán, ahogy ez elég közhelyes történet, nemrég halottam a Károlyi Amyról¹⁶⁵ is ugyanezt, hogy ínhüvelygyulladások sorozata miatt abba kellett hagyni a zongorázást, vékony volt a csuklója. Úgyhogy a zeneszkarrier abbamaradt. Azt akartam tulajdonképpen mondani, hogy ebben a kissé szórakozott teremtésben van valami hihetetlen – nem is tudom, minek mondjam ezt –, macskaszerű szívósság, vagy az ösztönök előrelátása. Én többször tanúja voltam ilyen csodaszerű dolgoknak vele kapcsolatban is, de még korábban is,

¹⁶⁵ Károlyi Amy (1909–2003) költő, műfordító.

amikor láttam az ostrom alatt például ezeket a semmi-re nem jó úriasszonyokat, akikből az életveszély meg a halál közelsége előhozta azt az élni tudó, élni akaró, a halálon átgázoló embert, vagy nem tudom, minek nevezzem. Itt valami, a női létezésnek valamiféle alapvető titka van, amit nem tudok, persze, megfejtani, csak a jelenlétét érzem. De láttam őt úgy, hogy egyszer eltévedtünk, első közös utunkon, sokáig az utolsón, amikor Nyugat-Európában voltunk kinn. Svájcban eltévedtünk valami átszállásnál. Fontos volt, hogy időre elérjünk valahova, és mint kiderült, a tévedésünk következtében valami nagyon komplikált útvonalon kellett eljutnunk. Az ember, akivel beszélt, a vasutas, az csak a svájci németet beszélte, amit még az se ért, aki németül tud. Felésem elég mérsékelten tud németül. És látom azt, hogy egy kofferrel a kezében megbeszéli a német kalauzzal schwitzerdütschül azt, hogy hol kell átszállnunk. Háromszor kellett átszállnunk. Hogy melyik vágányról melyik vágányra. És odaértünk. Ez is egy ilyen csodálatos női tulajdonság, hogy szorong és nem bízik magában, folytonos konfliktusa van, de hogyha szükség van rá, akkor éppen tud németül, vagy ha szükség van rá, akkor nagyobb teljesítményre képes, mint az atléták. Ehhez még van egy ugyancsak mélyen női és számomra csodálatos tulajdonsága. Az, hogy neki találták ki az úttörő tizparancsolatból, vagy nem tudom pontosan, úttörő tizenkét pontból, hogy „az úttörő ahol tud, segít”.

Ez még a kiscserkész.

Én nem tudom, én ezt úttörő szabályként ismerem. Anélkül, hogy ezt hivatásszerűen tenné, anélkül, hogy ennek tudatában lenne. Mert lakik benne valaki, aki

mélyen nem hiszi el, hogy az emberek nem jók. Ez egy nagyon furcsa dolog, mert nem azt mondom róla, hogy hülye. Mert aki ezt úgy komolyan gondolja, azt az emberek hülyének tartják. Nem, az eszével fölfogja, és ugyanabban a világban él, mint én, vagy bárki más. Ugyanakkor ebből semmiféle következtetésre nem tud jutni, és valami hihetetlen jóhiszeműséggel vagy gyanútlanossággal, amin a saját gyerekei is ironizálnak, ennek már neve is van a családon belül, úgy hívják, hogy „anyuzik”, amikor valami történetet mesél, amiről mindenki számára világos, hogy egy gengszterről vagy valami ilyesmiről van szó, és akkor egyszer csak döbbenten merül fel benne a kérdés, hogy lehet, hogy valami rosszat akar? Ez egy fölfoghatatlan, hihetetlen és csodálni való tulajdonság, a női következetlenségnek valami csodaszzerű megnyilvánulása. Engem időnként az örületbe kerget. Hogy mondjak valami kézzelfogható példát: most Amerikában már nagyon sok év együttélés után voltunk kinn, és mielőtt elmentünk, akkor egy hegyi beszédet tartottam neki: tudom, hogy szerinted az emberek jók, de ez egy olyan ország, ahol az emberek, ha nem mérik föl pontosan a közeget, ahol mozognak, abba bele is lehet halni. Úgyhogy higgyen legalább az én helyismeretemnek, hogy ha azt mondom, hogy most itt nem állunk meg nézelődni, akkor hallgasson rám. Mit tesz Isten, San Franciscóban vagy valahol a környékén – a gyanús környéket mindig egy utca választja el a teljesen békéstől – átmentünk valamilyen titkos határvonalon, és egyszer csak benne voltunk egy dzsumbujban. Nekem elég jó a szemem erre, és látom azt, hogy ott a járda szélén egy nem túl bizalomgerjesztő pasas áll, erősen bekábítózza. A szeme állásán és a tág szembogarán messziről lehetett látni.